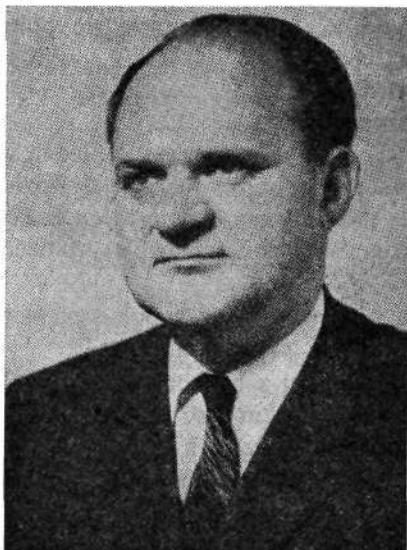

In bil sem pastir tvoje obleke in hrana, ki sem jo nosil k tvojemu grenkemu vzglavju, je dišala bolj kot cimet, ko besede niso več imele otrok in je barva na blagoslovljenih slikah tvojega rojstva bila globoka kot morje pod vrhom neba. Samo še knjiga je bila moj dom, ko si rasel angel med valovi, spirajočimi okna v mestu iz kock. Sveti gomolji so vzkli pod tvojimi majhnimi dlanmi in v dimu je moja pisava postajala grob rajske ptice, topla in temna za pramen tvojih las. In samo še piramida je zakrivala mojo hišo, ki se je z mesečino selila v državo angelskih igrač.

Beno
Zupančič

Spet doma

Po škripajočih lesenih stopnicah se v mraku vzpenjata dva moška v partizanskih uniformah.

Prvi ima kakih petintrideset let in na angleški bluzi rumene kape-tanske našitke. Za pasom mu visi velika nemška pištola. Drugi je mladenič — morebiti ima komajda sedemnajst let. Na sebi ima tesno prepasan nemški oficirski suknjič, v desnici pa drži angleško brzostrelko, obrnjeno s cevjo k tlom.

Na vsakem stopniščnem presledku malo postojita, se spogledata in skušata v mraku razbrati imena stanovalcev.

Mladeniču očitno nekaj ni jasno, a si ne upa vprašati. Nos ima malo prifrknjen in oči svetle in igrive.

V tretjem nadstropju končno obstaneta. Kapetan se skloni k vratom, da bi prebral ime na ploščici, a ga ne more več. Potem zavrti starinski zvonec.

Že trenutek nato se vrata odpro, v svetlobi štiridesetsvečne žarnice se prikaže ženska srednjih let in za njo svetlolasa deklica — napol otrok, napol že dekle.

Nastane trenutek tišine, v katerem si ogledajo drug drugega, preden ženska mirno vpraša:

»Želite, prosim?«

Kapetan ji pogleda v velike sive oči in pozdravi:

»Dober večer!«

»Dober večer,« odzdravi ženska, a v očeh se ji zasveti iskra strahu.

»Ali imamo preiskavo?« vpraša čez čas.

Kapetan se ozre v spremljevalca, nato v žensko in z malce hripavim glasom odgovori:

»Ne, ne. Ampak tu sem doma.«

In kakor brez potrebe doda:

»Če se ne motim.«

Ženska za trenutek otrpne, kapetan gleda v njen svetli, sveži, preplašeni obraz, a spremljevalec udari s petama in vzdikne:

»Smrt fašizmu!«

Videti je, da je ženski za čas vzelo sapo. Zasopla, se siloma zbere in reče:

»Vstopita, prosim. Ime mi je Jelka, pišem se po pokojnem možu Mejač. Hčerka je ravno tako Jelka.«

Moža stopita v tesno predsobo.

Kapetan mimogrede zamrmra:

»Jaz sem Peter Čemažar. Tovariš je moj spremljevalec in voznik Jure.«

Ženska medtem odpre vrata v kuhinjo — ker je dvokrilno kuhinjsko okno na stežaj odprto, je ves prostor poln slavnostnega trušča: godbe na pihala, harmonike, vpitja, petja. Sem pa tja je videti svetlečo kroglo, izstreljeno naravnost v nebo.

Kapetan najprej pogleda v okno, nato v nebo, končno občine s pogledom kuhinjo, kakor da išče v njej znane predmete.

Jure obstane med vrati, še zmeraj z brzostrelko v roki. Videti je, da je očaran nad njeno skromnostjo in snažnostjo.

»Prinesi prt,« reče mati hčeri in možema s kretnjo ponudi, naj sedeta.

Kapetan sname partizanko in odkrije na kratko ostrižene kostanjeve lase, ob sencih že malo osivele, sede ob sredi mize, Jure pa na stol na kraju, ne vedoč, kam naj položi orožje. Navsezadnje si ga obesi okoli vratu in sune na hrbet. Oči mu sijejo od radovednosti in pričakovanja. Kdaj pa kdaj skrivoma ošine s pogledom dekle, ki stoji ob vratih v predsobo in si nenehoma popravlja neubogljiv koder las za uho.

Mati pogrne mizo in se nasmehne:

»S čim vama lahko postrežem? Pijače nimam. Kos kruha, nekaj marmelade in nemške margarine?«

»Jure,« vzdikne kapetan, »skoči v džip in prinesi torbo s hrano!«

Jure šine pokonci, zamrmra *razumem* in steče ven.

»Uren fant,« reče ženska in postavi na mizo kos zelo črnega kruha, podobnega nemškemu vojaškemu, skledico marmelade in kos margarine, gotovo kupljene na črni borzi. Sede nasproti kapetanu, položi roke na mizo in reče:

»Slišala sem o vas. Ljudje v hiši so kdaj pa kdaj kaj šepetali. Vaših nisem poznala. Stanovanje je bilo prazno, ko smo se doselili.«

Kapetan bi rad nekaj vprašal, a v tistem se zasopihan vrne Jure z nemško vojaško torbo. Na mizo zloži pol hlebca kmečkega koruznega kruha, kos prekajene gnjati, dve kuhani jajci in čutarico žganja.

»Narežite,« reče kapetan ženski in pomigne dekletu, naj sede k mizi.

»Danes je dan zmage,« reče Jure in pogleda dekle. Dekle se dela, kakor da njegove besede niso namenjene njej.

Ženska se v hipu spremeni v pravo gospodinjo. Zasuče se sem ter tja z urnostjo dekleta. Videti je, da sta jo vsaj za zdaj zapustila negotovost in strah. Prinese tri kozarčke za žganje, jedilni pribor in štiri krožnike.

Ko je vse na mizi, kot je treba, sede k njej in reče:

»Jelka, prekajenega že dolgo nisva?«

Kapetan si natoči kozarček žganja, ne da bi ga natočil drugim. Videti je, da se hoče izogniti nazdravljanju. Potem šele reče:

»Če vama prija, le dajta!«

Jure vzame te besede, kakor da so namenjene tudi njemu, in si obriše usta kar v rokav.

Kapetan pogleda ženski v obraz:

»Mož vam je padel? Pri belih?«

Ženski je videti, kakor da ji je olajšal najhujše.

«Ja. Pred dobrim letom.»

»Od česa živita?«

»Učiteljica sem. Poučujem klavir in francoščino.«

»Kaj ga je spravilo k belim?«

Ženska ne trene z očmi, nato za hip pogleda dekle in odgovori:

»Saj veste. Vera, kruh, uniforma.«

»Vaša oče in mati,« doda, »sta umrla v Nemčiji. Gotovo ste izvedeli?«

»Sem.«

Kapetan si odreže krajec kruha in je videti zelo zamišljen.

»Kaj pa ljudje v hiši?«

Ženska skomizgne z rameni.

Nič mi nočejo. Njega pa tako in tako ni bilo dosti doma. Jaz se v politiko nisem vtikala.«

Kapetan opazi, kako se ženski nabirajo solze v očeh. Videti je zelo nesrečna in čudno lepa.

»Mama,« vpraša nenadoma deklica, »ali bomo odslej še hodili v šolo?«

Mati se nasmehne, premaga solze in pogleda kapetana.

»Saj ne boste ukinili šol?«

Kapetan se zasmije.

»Menda ja ne. Poleg vsega drugega sem po poklicu profesor matematike in fizike.«

Jure pogleduje k dekletu in obdeluje krajec koruznega kruha.

»Jaz se vpišem na univerzo. Upam, da bodo imeli kaj razumevanja za borce. Če ne, pridem kar z mašinc.«

»Jej, punca,« doda obrnjen k dekletu, »Nemci vas gotovo niso pitali z ocvrtimi piščanci.«

Dekle uboga, si odreže kos gnjati in koruznega kruha. Ni videti, da bi ji manjkalo teka.

Ženska gleda kapetanu v obraz.

»Utrujeni ste.«

»Da,« zamrma, »še zgodaj zjutraj smo se bojevali. Že nekaj dni smo noč in dan na nogah.«

»Posteljem vam na kavču v manjši sobi. Fantu bi lahko postlala z žimnico na tleh?«

»To pa ne,« odločno reče Jure. »Da mi kdo ponoči spelje džip. Podpisal sem, da ga bom varoval.«

»Pojdi, mi boš pomagala,« reče mati hčeri in obe odideta.

Jure se zasmije na vsa usta:

»Kebrček, kaj? Škoda, da je bela. Je res, da so ženske pod kožo vse rdeče?«

Kapetan sedi, gleda skozi okno v žuborečo noč in je videti odsoten in utrujen.

»Mislite, da bo varno tukaj?« vpraša Jure resno.

»V sobi, kjer bom spal, je imel oče knjižnico — od tal do stropa same knjige.«

»Kakor naš vaški župnik.«

»Zdaj pa le pojdi. Ob petih morava na pot.«

Mati in hči se vrmeta, Jure pa se poslovi.

Kapetan vstane, se za spoznanje pretegne in zazdeha.

»Res sem potreben spanja,« zamrma, nato ga ženski pospremita v sobo.

Kapetan na pragu obstane — bržkone se mu zdi večja kot nekoč, ker v njej ni knjižnice.

Ogleda si klubska mizico, naslanjač, omaro za obleko in ravnokar postlani kavč.

»Dobro,« pravi, »ključ pustite kar v vratih, ker morava navsezgodaj na pot.«

»Naj vas zjutraj zbudim?«

»Hvala. Prosil bi vas samo, da mi splaknete nogavice — če jih je mogoče do jutra posušiti.«

»Je.«

Kapetan se usede na kavč, si z vzdihom olajšanja sezuje škornje, si sleče nogavice in zamrma:

»Ena izmed najhujših nadlog na marših. Si lahko predstavljate?«

Mati pomigne dekletu in ta prinese umivalnik, poln hladne vode, in prteno brisačo.

Kapetan se nasmehne in vtakne noge v vodo. Dolgo si jih drgne, preden si jih otre z brisačo.

»Hvala,« pravi nato, »to je bilo več vredno, kot da sem dobil cekin.«

Ženska ne odgovori. Zdi se, da čaka neke druge besede — besede o svoji usodi.

Videti je, da kapetan to ve, a noče z besedo na dan. Ali ne more.

»Hvala lepa,« pravi, »in lahko noč!«
Ženski se poslovita.

Kapetan se hitro sleče, skrije pištolo pod blazino, se nepokrit zlekne na hrbet in začne prisluškovati glasovom iz mesta. Včasih pogleda v steno, ob kateri je bila nekoč očetova knjižnica, nato ugasi svetilko, se obrne na desno stran in v hipu zaspi.

Sredi noči se predrami — mesto je čisto tiho, skozi okno zagleda stare znanke zvezde. Videti so suho, ostro bleščeče, neusmiljene. Nekaj trenutkov strmi vanje, nato se privzdigne, se opre na komolec in prisluhne: nekdo v bližini pridušeno joče.

Tako nekaj časa posluša, se spusti na hrbet, se ogrne z odejo, zavzdihne in vnovič utone v spanje.

Janko
Kos

K vprašanju o bistvu avantgarde

Čeprav je pojem avantgarde v primerjavi z idejo modernizma za razumevanje, razlago in tudi presojo polpreteklega, današnjega in prihodnjega literarnega razvoja morda bolj zunanega kot pa resnično notranjega pomena, je njegova reprezentativnost za moderno literarno življenje že na prvi pogled tako zelo očitna, da brez njega tega življenja ni mogoče popolnoma dojeti. Vendar ravno v tej smeri uporaba pojma

avantgarde zadeva ob več težav. Prva je povezana z vprašanjem, za katere literarno-umetniške pojave je ta pojem sploh primeren, katerim ustreza samo na videz ali sploh ne. V evropskem okviru je resda v glavnih potezah jasno, da se avantgarda skriva predvsem v gibanjih futuristov, dadaistov in surrealistov; toda že ob ekspresionizmu se odpre vprašanje, ali gre za pravo avantgardo, podobno pa še ob številnih pojavih ultramodernizma po drugi svetovni vojni, ki jim nekateri priznavajo vlogo neoavantgard, drugi pa jim pravi avantgardni pomen odrekajo. Brž ko iz splošnega evropskega okvira prestopimo v območje posameznih literatur, se vprašanje o avantgardi še bolj zaplete. To velja med drugim tudi za jugoslovanske književnosti, čeprav ne za vse v enaki meri. Srbska literatura si je zaradi svoje močne povezanosti s francosko izoblikovala ostro zarisana avantgardna gibanja; v hrvaški so takšna gibanja bila že precej manj izrazita; za slovensko s precejšnjo gotovostjo lahko trdimo, da je pojavom avantgardizma v njenem razvoju težko slediti ne le zato, ker so bili vse do njenega najnovejšega časa razmeroma neizraziti, ampak ker so iz posebnih slovenskih razmer dobivali posebnosti, po katerih jih je težko prepoznati. Morda prav zato literarna veda avantgarde na Slovenskem doslej še ni natančneje preiskovala niti se ni trudila, da bi v njenem razvoju našla kak globlji smisel. Res je, da bi jo v tej smeri čakalo obilo natančnega dela. Da bi dognali, kdaj